

Hans Henrik Bull

Bruken av kilder i Jacob Breda Bulls forfatterskap

Jeg har i flere år jobbet med befolkningshistorie der jeg har brukt Rendalen som undersøkelsesområdet. Professor Sølvi Sogner ved Historisk institutt ved Universitetet i Oslo tok initiativet til å opprette en befolkningsdatabase for Rendalen for perioden 1733-1900. Denne er under stadig utvikling, etter hvert som nye kilder digitaliseres. Under arbeidet med denne databasen har jeg stadig vekk benyttet meg av Jacob Breda Bulls bygdebøker. Databasen og bygdebøkene bygger på mange av de samme kildene, og

dette har gitt meg en mulighet til å kikke Breda Bull i kortene. Jeg vil i denne artikkelen gå igjennom Breda Bulls bygdebøker og vurdere det kildearbeidet som ligger til grunn for disse.

Et annet interessant moment med Bulls forfatterskap er hans folkelivsskildringer og den nærheten disse har til faktiske personer og hendelser. Jeg vil derfor også gi en karakteristikk av folkelivsskildringene som historiske beretninger, og også hvilken reaksjon disse skapte i lokalsamfunnet.

Øvre Rendal. Foto: Norsk Flyfoto. (15026) Repro: Musea i Nord-Østerdalen.

Bygdebøkene

Datteren Ebba forteller at Jacob Breda Bull fikk ideen til bygdeboken for Rendalen under et opphold i Tyll-dalen sommeren 1900: "En natt klokken tolv, fikk min far plutselig for seg at han ville til kirken, han ville grave i det gamle arkivet. Jeg fulgte ham. Jeg ser ham for meg i det røde skjæret fra petroleumlampen søkende etter slekters tråd. Å så begeistret han var."¹ Vinteren 1908/09 undertegnet han kontrakt om en bygdebok for Rendalen.

Fram mot dette imponerende verket, som ble utgitt i to bind i 1916 og 1919, må han ha gått igjennom en stor mengde med kilder. Jacob Breda Bull gir ingen eksakte opplysninger om hva han faktisk har gått igjennom, men sønnen Hjalmar Bull opplyser i forordet til gårds- og slektshistorien som ble fullført i 1940, at de skriftlige kildene som er benyttet er "kirkebøker, manntallslist, skifter og skjøter samt rettsdokumenter av enhver art."² I tillegg til dette refererer han til en mengde andre kilder i bygdebeskrivelsen. Dette gjelder først og fremst en rekke diplomer fra 1500- og 1600-tallet, diverse jordebøker (deriblant Aslak Bolts jordebok fra ca 1430), dagbøker (særlig fra Nordre Hagen fra 1790-årene og frem til 1870-årene), slektslister som er ført i familiebiblene på de enkelte gårdene osv.

Dette er en mildt sagt imponerende mengde med kilder som de færreste ville ha turt å gi seg i kast med i dag. Det er da også klart at han ikke har gjort hele arbeidet selv. Han har hatt

personer som har hjulpet han, først og fremst til å foreta avskrift fra kilder. Dette har vært helt nødvendig, ikke bare fordi materialet er så omfattende, men også fordi Breda Bull ikke hadde den daglige nærhet til kildene. Han befant seg under mesteparten av denne tiden i København, mens kildene enten var på Riksarkivet eller i Nord-Østerdal. Jeg skal derfor i det følgende forsøke å etterprøve i hvilken grad Bull faktisk har gått igjennom det store kildemateriale man i dag kan hente ut fra arkivene, og hvor nøyaktig han og hans medarbeidere har klart å være.

Kirkebøkene: Dette er den viktigste kilden til slektshistorien, og noe som Bull må ha jobbet med hele tiden fra han begynte med bygdeboksarbeidet i 1909. Det var jo her han startet den gangen ideen med bygdeboken kom til han sommeren 1900. Det er også i forhold til kirkebøkene at vi har best informasjon om hvordan Bull arbeidet.

Høsten 1920 ber Jacob Breda Bull sognepresten i Rendalen, pastor Steffens, om han kan skaffe ham en pålitelig avskrift av "Rendalens ministerialbøker fra 1814-1900". Bøkene fra før 1814 var avlevert til Riksarkivet og trolig allerede skrevet av Bull nevner i alle fall at han har erfaringer med personer som har skrevet av kirkebøker.³ Han har gitt sine medarbeidere et skjema som de skulle fylle ut for hver gård. Det han har bedt om å få registrert fra kirkebøkene, er fødsler, dødsfall og viede med navn, dato og de opplysninger som presten ellers hadde tilføyd. Steffens behøvde ikke gå langt for å finne en som ville påta seg jobben, og

kunne få dager senere informere Bull om at hans kone ville foreta avskrivingen. Det er vel her på sin plass å melde om at de som foretok avskrifter av kildemateriale, fikk honorarer. På sommeren 1920 hadde han tilbudt kommunene i Øvre og Ytre å skrive slekshistorien for 2500,- per bygd. Dette skulle også dekke utgiftene til arkivundersøkelser.⁴ Det virker ikke som om arbeidet med bygdebøkene var noen lukrativ geskjeft for Bull. I 1925 forteller han i et brev til ordfører Vorum i ytre bygd at salæret på 2500,- var gått med til avskrift av kirkebøkene.⁵ Da hadde fru Steffens allerede trukket seg fra arbeidet., Hjalmar Bull hadde sommeren 1924 fullført avskrivingsarbeidet, der også Jacob Breda Bull hadde bidratt.⁶

Listene over døpte, viede og begravde i kirkebøkene er brukt for å gjen-skape familiene slik de fremstår i slektsboken. Dette er et meget krevende arbeid som det virker som Bull selv har foretatt, og i 1925 forteller Bull at han er ferdig med slektsbeskrivelsen for både Øvre og Ytre bygd frem til 1870. Men bygdene ønsket å føre beskrivelsen lenger opp i tid, og dette materialet måtte samles inn ved opplysninger som er gitt av bygdene selv. I januar 1929 mener Bull at han stort sett er ferdig med alt, i alle fall når det gjelder Ytre bygd.⁷ Nå må det ha vært noe som gjenstod, i og med at slekshistorien ikke var regnet som ferdig da Bull døde i 1930. Det virker likevel rart at det tok ti år før slekshistorien for Øvre Rendal kunne trykkes, og at den aldri så dagens lys for Ytre Rendals vedkommende. Her spilte nok den økonomiske situasjonen en betydelig rolle i

de vanskelige 30-årene, og at det var nok det private initiativ og finansiering som utgjorde forskjellen for øvrebygdens vedkommende.⁸

La oss ta for oss slekshistorien for Øvre Rendal. Jacob Breda Bull har vist stor nidkjærhet i å få alle med i beskrivelsen. Her er alt fra embetsmenn, gårdbrukere, husmenn og løsarbeidere med, og det er ikke lagt skjul på om barn er født før eller utenfor ekteskap. Dette er noe som vi i dag ser på som fortjenestefullt. Boken blir jo straks mer levende og spennende når vi får høre om skjebnen til alle dem som ikke fulgte den oppsatte vei. Gjennom hele 1800-tallet ble mellom 10 og 15 % av alle barn født av alenemødre, dvs. kvinner som ikke giftet seg med faren etter fødselen, og 45 % av alle par fikk barn før ekteskapet midt på 1800-tallet. Dette er et stort mindretall som Bull har klart å synliggjøre i sin bok. Det kan her være på sin plass å nevne at Odd Nytrøen i sin "Gard og Ætt" for Ytre Rendal ikke på langt nær har vært like konsekvent med hensyn til de "uekte" barna.⁹

For den "nøytrale" leser er det også mer interessant å fordype seg i perioden forut for 1870. Her er beskrivelsene bredere, og karakteristikkene av enkeltpersoner er fyldigere. Og det er gjerne opplysninger som han hadde funnet i rettsprotokollene som han krydrer beskrivelsene med. Bull ville da også gjerne stoppe i 1870 av hensyn til avstanden til stoffet.¹⁰ Etter 1870 er opplysningene mer strømlinjeformet, og det er også klart at feilene og manglene er flere for de opplysningene som bygdefolket har gitt. Det er likevel ikke vanskelig å finne feil i Bulls slektsgjen-

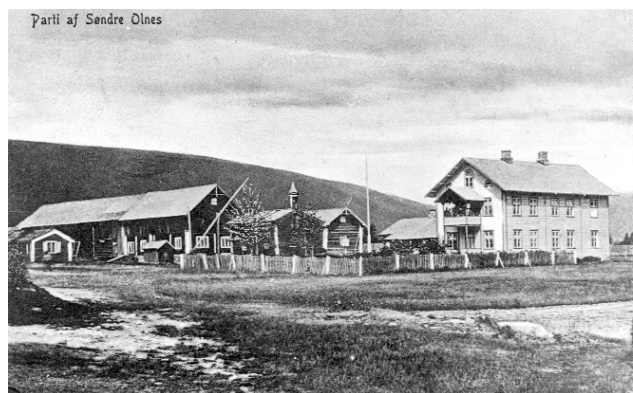
nomgang, og den som er opptatt av slektsgranskning, vil nok med fordel kunne ta en titt i originalkildene.

Manntallslistor: Manntallslistene det er snakk om, er nok de fra 1600-tallet, og som gjorde at Bull kunne tilbakeføre slektshistorien til tiden før den første kirkeboken fra 1662. Jeg har ikke sett på dette materialet, så jeg skal ikke gå nærmere inn på det her. Derimot skal jeg her nevne at det er ingen ting som tyder på at han har sett på Manntallet for 1762 og heller ikke folketellingene på 1800-tallet. Han gjør nemlig enkelte feil i sin slektshistorie som det er mulig å oppdage når vi har tilgang til folketellingen. Jeg skal gi et eksempel som gjelder manntallet 1762:

På gården Nygård Nordset forteller Bull at brukeren Erik Karlsen dør i 1752, og at hans kone Ingeborg Jonsdatter sitter som enke til hun dør i 1795.¹¹ Men i manntallet for 1762 ser vi at Ingeborg er gift med en Ole Halvorsen. Disse ble gift i 1760, noe Bull faktisk har registrert på side 184, men han har ikke oppfanget at Ingeborg (som nå kalles Jensdatter) er den samme som ble enke 8 år tidligere. Men manntallet forteller mer. På gården bor nemlig Ole Halvorsens foreldre Halvor Enochen og Magnild Erichsdatter. Disse er ikke nevnt i Bulls bok, og det har ikke lyktes meg å finne ut hvor de kom fra. Men denne opplysningen om foreldrene leder oss nemlig til en ny feilslutning hos Bull. I Pantebok for Østerdalen 1778-1790 er det registrert at Ole Halvorsen tilskjøter gården til sin brorsønn Ole Eriksen.¹² Dette er den samme som

Bull opplyser gifter seg med Ingeborgs datter fra første ekteskap Siri Eriksdatter. Denne Ole Eriksen var sønn av Erik Halvorsen som kom til Bjørnsmoen (s. 33 i Bullboken), og som igjen altså var sønn av Halvor Enochen og ikke Halvor Jørgensen Vinterbrekken og konen Magnild (merk navnet) som Jacob Breda Bull mener (s. 267).

Slik er det mulig å fortsette. Slike slektshistorier er som puslespill som stadig får nye biter som gjør at ting faller på plass, og der man hele tiden må revurdere tidligere rekonstruerte familieforhold.

*Prospektkort av Søndre Otnes. (20792)
Repro: Musea i Nord-Østerdalen.*

Skiftene: I en gjennomgang av husdyrholdet på begynnelsen av 1700-tallet beretter han at det av 61 skifter fra 1719 til 1751 var det 22 som manglet geiter, mens bare to manglet sau.¹³ Landslaget for lokalhistorie fant i Solør- og Østerdalens skifteprotokoller for de samme år innført 108 offentlige skifter fra Rendalen.¹⁴ Hva kan denne forskjell i antall så skyldes? Jeg har ikke funnet noe korrespondanse som forteller om hvordan Bull samlet inn opplysninger fra skifter, manntall eller

rettskilder. Så vi får bare prøve å slutte oss til dette indirekte. Det er mulig at Bull ikke hadde sett på skifteprotokollene i Riksarkivet, men har samlet dem inn på gårdene i bygda. Det var vanlig at gårdbrukerne sparte på offentlige papirer i lang tid etter at de var av økonomisk interesse. Men vi vet også at Bull i 1924 henvendte seg til Statsarkivet på Hamar der han ber om å få tatt utdrag av skifte- og rettsprotokollene for Rendalen for tiden 1785-1875. Det er derfor trolig at han også har sett på skifteprotokollene fra før denne tid. Jeg vil anta at han har hatt noen til å skrive av protokollene fra før denne tid, og at det her er foretatt et utvalg. I forbindelse med avskrivningen av kirkebøkene erklærer Bull at Steffens' arbeid bare utgjorde 1/50 av det arbeidet han selv hadde forestått.¹⁵ Statsarkivaren beregnet i 1924 at det ønskete oppdraget ville tilsvare et årsverk, men at han hadde en dyktig avskriver som kunne påta seg arbeidet for 200 kroner måneden. Det er ikke klart om dette ble gjort eller ikke.¹⁶

Rettsdokumenter: Rettsdokumentene må nok være den mest omfangsrike kilden som Breda Bull ga seg i kast med. Den første bevarte tingboken for Rendalen er Tingbok for Solør og Østerdalen 1633-1641, og Jacob Breda Bull har nok gått igjennom tingbøkene helt fra denne tidlige periode. I en gjennomgang om forholdet mellom generasjonene på gårdene, nevner han at man bare to ganger i løpet av 250 år støter på "retslig paatalte Misforhold mellom Føderådsfolk og deres paarørende".¹⁷ De 250 årene det er snakk om må være fra 1633 og frem til

1880-årene.

Vi kan også bruke denne påstanden for å kontrollere i hvilken grad Bull har gått igjennom de rettskildene det er snakk om. De to føderådskonfliktene han nevner inntreffer i årene 1731 og 1759. I tingbøkene for Østerdalen for perioden 1764-1797 som Erling Sandmo har gjennomgått for Rendalens vedkommende, finnes det ikke mindre enn tre anmeldelser for brudd på føderådskontrakter.¹⁸ I iallfall den ene av disse sakene dreier det seg om en direkte konflikt mellom mor og sønn, nemlig i saken mellom enken Marit Eriksdatter Ellevold og sønnen Niels Jonssen Ellevold. Han blir i 1789 dømt for brudd på føderådskontrakten med moren. Det ser ut til at moren etter dette flyttet fra gården for i folketellingen 1801 ses hun å bo sammen to av sine andre sønner Jon og Ole på en husmannsplass på Ellevold, dog ikke under Haugen der Niels bodde.

På samme måte kan vi kontrollere de mest alvorlige forbrytelsene, nemlig drapssakene. Breda Bull nevner at det bare kan ettervises tre mord i løpet av perioden, nemlig i 1721 da Embret Oudensen dreper sin besvangrede kjæreste Marit Halstensdatter, og etter 1850 to mord, ett drap og en mordbrand.¹⁹ Han nevner i tillegg to drap som er blitt begått av sinnssyke personer. Det ene av disse ble begått i 1780, da Tollef Karlsen Akre-Sveen dreper sin hustru Magnhild Arnesdatter ved å slå henne i hodet med et "Økseskaftørkje". Erling Sandmo fant i sin tid ikke saken i tingbøkene, noe som gjorde meg litt urolig på Bulls vegne. Men etter nøyere studier var det mulig å konstatere at saken var nedskrevet i de

såkalte Ekstraretsprotokollene.²⁰ Dette var en protokoll som ble ført parallelt med tingbøkene, og særlig i forbindelse med åstedsgranskninger, som for eksempel takseringer og grenseopp-ganger, men også i forbindelse med alvorlige kriminalsaker, som i vårt tilfel-le.

Bull som var interessert i gårdsopp-lysninger, har nok vært interessert i denne kilden og således kommet over denne drapssaken.

Han kan muligens også hatt muntli-ge opplysninger om saken, og lett etter den systematisk. Men dette kan kan-skje motbevises ved at ikke har kjent til saken mot Peder Olsen Hagen. Peder ble i 1788 dømt for å ha drept sin gra-vide kjæreste Kari Jonsdatter. Hun tjente da på Hornset og ble funnet i en vannkulp med sår i hodet etter flere kraftige slag, tre dager etter at hun ikke kom tilbake etter gjeting av små-krøtter.²¹ Fordi Peder Olsen var i inn-rullert i skiløperkompaniet, ble han stilt for en militær domstol, og kom dermed ikke med i noen rettsreferater fra Rendalen i det hele tatt.

Denne basis på muntlige overleve-ringer viser seg i at han ikke har fanget opp en sak fra 1888 der en mor ble dømt for å ha kvalt sitt barn utenfor ekteskap rett etter fødselen. At bygda har vært selektiv i sin utlevering av van-skelige saker, vises ved at når hun er nevnt i slektsboken, så er ikke denne saken med, men det er derimot to an-dre barn som hun senere fikk, også de utenfor ekteskap.

Jeg vil derfor anta at store deler av gjennomgangen av rettsprotokollene har vært selektiv. Trolig har han bedt om å få skrevet av de mest spennende

sakene (som vold, tyverier, ærekren-kelser osv.) og latt andre saker om sivi-le tvistemål ligge. Men det er uten tvil et meget stort og omfattende arbeid Bull har gjort ved å bruke rettsmateria-le til å belyse alle livets sider på 1600- og begynnelsen av 1700-tallet. Flere ganger bruker han utdrag fra rettsfor-handlinger for å beskrive både økono-miske og kulturhistoriske aspekter i bygda. Det virker i det hele tatt som om han har lagt en større innsats i å gå igjennom dette eldste materialet. Kanskje ble kildetilfanget for omfat-tende utover på 1700- og 1800-tallet til at han maktet å gå igjennom alt dette med like stor nidkjærhet. Da var han jo også kommet over i en periode da han kunne bygge på en annen rikholdig kilde, nemlig alle muntlige overleve-ringer og de skikker han hadde opp-levd som barn. Også her må man si at han har gjort et omfattende arbeid for å skrive ned og bevare en muntlig tra-disjon for etterslekten.

*Kirkestua i Øvre. (L6782) Foto: P.K. Lien.
Repro: Musea i Nord-Østerdalen.*

Folkelivsskildringene

Grunnen til at Jacob Breda Bull i dag fremdeles lever som en elsket og aktet dikter, er hans folkelivsskildringer. Hans bøker lever fremdeles i Østerdalen, selv om han ikke lenger leses med like stor interesse på det nasjonale plan. Selv om store deler av forfatterskapet hans var omstridt, fikk folkelivsskildringene generelt gode kritikker i sin samtid. Jeg skal ikke her gå inn på en litterær bedømmelse av disse i dag, men heller konsentrere meg om det som er så betegnende for hans skildringer fra Østerdalen, nemlig det tette forhold det er mellom historiene han skriver om og faktiske hendelser. Et trekk som er så fremtredende at man skulle tro at han led av manglende fantasi og ikke klarte å dikte uten å basere seg på virkelige historier. Dette blir vel for så vidt motbevist av at hans kanskje største suksess, "Eline Vangen", ikke er basert på noen bestemt historisk person. Men som Erik Haukseth sa det: "det var nemlig mange slike jenter i Rendal".²²

Den mest kildenære av alle folkelivsskildringene må være boken "Ættens øde". Her forteller han om alle de omstendigheter som rammet gården Søndre Hagen fra slutten av 1830-årene. Her gjengis personer og hendelser mer eller mindre nøyaktig som de fant sted, med datoer og personnavn. Den eneste i boken som ikke blir navngitt, er sorenskriveren Heiberg, som i Bulls beskrivelse blir fremstilt som den store skurken i historien, og som personifiserer enkelte embetsmenns overgrep på bøndernes levevis og sædvane.

I denne boken kan man også se eksempler på hvordan Bull brukte beskrivelser og karakteristikker av historiske personer til å forme de litterære personenes handlinger. Dette gjelder for eksempel lensmannen Niels Blytecher. I slektshistorien skriver Bull at Blytecher var meget gjerrig og ungar, og at det fortelles at "han for at faa muggen Grøt ned, satte en Dram på Bordet og lovet sig selv den, når Grøten var spist. Da dette var vel overstaat, slog han Drammen på Flasken og sagde: "Nu lurte jeg deg godt naa, Blytecher".²³ Dette ryktet om lensmannen har Bull brukt i boken "Ættens øde". Der får vi nemlig beskrevet at da han skulle kjøpe tobakk til arrestanten Ole Karlsen, fikk han presset frem et avslag i prisen hos kjøpmann Tobro, og at han beholdt mellomlegget selv.²⁴ Nå er det tydelig at Bull ikke har kjent Blytecher spesielt godt. I kirkeboken finner vi han nemlig som gift og med seks barn (der tre var dødfødte og to døde i løpet av sitt første leveår). Nå er det jo stor sjanse for at Blytecher var gjerrig, men selve historien er nok en vandrehistorie; den har gått igjen i min egen familie, men da med en annen person i hovedrollen og andre måter å få maten ned på.

Et viktig historisk bidrag til fortellingen er falsknerisaken mot Ole Karlsen. Den 4. oktober 1928 ber Bull om å få tilsendt avskrift av "dom 7. desbr. 1839 over Ole K. Hagen i Ytre Rendal tiltalt for falskneri". Avskriften ble sendt ham den 9. oktober 1928.²⁵ Her får vi også et innblikk i hvor raskt Bull må ha jobbet også helt mot slutten. Boken ble nemlig utgitt bare to måneder senere i midten av november

1928. Det er bare dommen han har sett på i arkivet. Selve rettsforhandlingene har han ikke brukt, men heller mer eller mindre diktet opp, dog med et relativt godt samsvar mellom hvem som vitnet i saken og på hvilket tidspunkt de gjorde det. Bulls kilde til dette er trolig Ole Karlsens sønn Karl Olsens dagbok. Denne er det referert til flere ganger i Bulls bygdebøker ti år tidligere. Det har ikke lyktes å oppdrive verken denne dagboken eller hans farfar Karl Olsen seniors dagbok som også blir referert til både i bygdebøkene og "Ættens øde". Det er derfor ikke mulig å kontrollere denne antagelsen.

Hvordan oppfattet så rendølene selv å bli figurer i Bulls folkelivsskildringer? Per Grambo nevner i Turistforeningens Årbok for 1949 at mange nok syntes at han hadde vært for nærgående i bruk av modell, men at mistenningen la seg etter hvert som de gamle falt fra.²⁶ Det var særlig "Østerdalskongen" som ble for personnær for mange da den kom i 1907. Og det var særlig beskrivelsen av slektskapsforholdene til hovedpersonen Knut Strand, alias Jacob Haarset som opprørte. Jacob Haarset selv var død i 1903, men hans barn Maren og Isak (kalt Ingeborg og Thore i boken) levde fremdeles. Den inngående beskrivelsen av deres sinnslidelser ble nok vanskelig å takle for deres nærmeste og også andre i bygda. Jacob Breda Bull beskriver Ingeborgs (Marens) sinnslidelser som et utslag av et ikke villet giftermål med odelssønnen på nabogården. Giftermålet ble inngått i 1872 og i folketellingen i 1875 står det å lese at Maren var "tildels tungsindig".

For familien må det ha vært en påkjenning å få denne ulykkelige historien servert i Bulls litterære form. Selv om personene er anonymisert, var det ingen problemer for bygdas folk å vite hvem som ble folkelivsskildret. Det var nok neppe fra "Østerdalskongen" Bull leste fra, da han ble feiret for sitt forfatterskap i hjembygda i 1920, og som han senere beskrev i den sterkt selvbiografiske romanen "Den store kjærlighet" på denne måten: "Der kom Sang; Karl Schultz [Jacob B. Bull] maatte læse opp af sin Diktning, mens flere av dem, han hadde skildret sat nede i Salen og smilende hørte paa. Det var et forunderlig gripende Øieblik, en vidunderlig Strømmen sammen av Dikt og Virkelighet; det var som hørte man i Stillheten Dalens hemmelige Livsaare slaa!"²⁷

Selv om Bull selv virket uberørt av kritikken, kunne det være at dette var en av grunnene til at han plutselig sluttet med sine folkelivsskildringer i 1910. I forfattermeddelelsen til utgivelsen av "Knut Veum" skriver han faktisk at: "Med denne bog slutter mine folkelivsbilleder fra Østerdalen".²⁸ Per Oldertrøen nevner at Bull nå ville vende seg mot større oppgaver i sin samtid (som ender med romanen "Livets triumf"), men at årsaken også kunne være at han var i ferd med å gå tom for stoff til sin hjemstedsdiktning, som bare ble frigjort ved at han fikk nytt stoff gjennom arbeidet med bygdeboken. Det er ikke lett å si hva den egentlige grunnen var, men når han vender tilbake til folkelivsskildringene igjen i 1914, så er det med den sterkt kildenære boken "Blaafjeld" som i stor grad er bygget på rettsdokumenter fra sent 1600-tall.

Denne hekseprosessen er da også noe han skriver utførlig om i sin bygdebok.²⁹ Denne dobbelte bruk av materiale er da noe som i stor grad preger hans folkelivsskildringer frem til hans død. Slik kan man både lese en relativt nøktern fremstilling av sakene og historiene, og Bulls litterære fortolkning av dem.

Særlig er det i dobbeltromanen om Herr Samuel en mengde historier som man kan finne igjen i bygdeboken og slektsboken. En av disse historiene er om hvordan Ole Tollevsen Fiskvik tar sin syv år gamle sønn Halvor med ut i skogen og i et anfall av ”religiøst vannvidd”, hugger hodet av ham, slik som Abraham ville ofre sin eneste sønn Isak.³⁰ Denne saken har Erling Sandmo senere skrevet om på bakgrunn av funn i tingbøkene, og gitt sin historiske forklaring på.³¹ Om Bulls litterærere fremstilling av saken skriver han:

”Dette er totalitær diktning, et typisk produkt av den delen av mellomkrigstidens tankegods som i dag er oss aller mest fremmed. [...] For der gjør han galskapen til det moralsk riktige: budskapet hans blir at enkeltmennesket betyr like lite som Olav [Ole] må ha følt at han selv betydde der han leide Halvor innover i skogen”.³² Det er særlig den naturreligiøse hjemstedsdiktningen Sandmo reagerer på, ”der mennesket nettopp ikke lever sin egen fortelling, men er fanget av beretninger som er gamle som landskapet selv”. Jeg tror vel for så vidt at Sandmo er inne på noe interessant ved Bull, selv om jeg ikke vil være med i hans karakteristikker av ham. Mye av Bulls diktning er preget av gård og ætt, om tradisjoner og normer som ikke har endret seg på mange hundre år. Bull skrev på en tid der alt dette var i ferd med å endre seg, i takt med det som

I tømmer skogen, ca 1920, t.h. Sæming Viken, Ola Trebekk, Olaf Lindstad og Magne Granlund. De andre har vi ikke navn på. (22219) Repro: Musea i Nord-Østerdalen.

kalles for hamskiftet i bondesamfunnet, da nye maskiner ble tatt i bruk og der normer og tradisjoner begynte å gå i oppløsning. Tradisjoner som Bull kjente fra sin barndom, men som han senere flyttet fra, og som han ikke med glede så at var i ferd med å endre seg. Han skriver for eksempel om innføring av slåmaskiner: "Slaattefolket er med Maskinerne blit liksom litt "bløtere i Eggen"; om de har vunnet der ved, skal jeg være usagt."³³ Det er den hardbarkedede odelssønnen som fant sin plass i ætterekken som er Bulls ideal.

Jacob Breda Bull kombinerte historie med skjønnlitteratur i sitt forfatterkap. Mens han hele tiden prøver å være saklig og kildenær i sin bygde- og slektshistorie, løftes beskrivelsene opp av hans litterære kvaliteter. Likeledes er han på sitt beste som forfatter når han bygger på kjente og faktiske historier fra Østerdalen. Det er denne kombinasjonen som gjør at Breda Bull fremdeles er verd og interessant å lese.

Hans Henrik Bull

Stipendiat

Historisk institutt, UiO

h.h.bull@hi.uio.no

¹ *Oldertrøen, Per A. Bull-biografi. Upublisert: 22*

² *Bull, Jacob Breda, Øvre Rendalen.*

Gårdenes og slektenes historie. Oslo 1940: Forord

³ *Brev av 5/11-1920 fra Jacob Breda Bull til pastor Steffens, Universitetsbibliotekets håndskriftssamling.*

⁴ *Brev av 27/7-1920 fra Jacob Breda Bull til ordfører Per Vorum i Ytre Rendal, Rendalen bibliotek.*

⁵ *Brev av 18/3-1925 fra Jacob Breda Bull til ordfører Per Vorum i Ytre Rendal, Rendalen bibliotek.*

⁶ *Brev av 9/8-1924 fra Jacob Breda Bull til ordfører Per Vorum i Ytre Rendal, Rendalen bibliotek.*

⁷ *Brev av 1/2-1929 fra Jacob Breda Bull til Nils Hole, Rendalen bibliotek*

⁸ *Bull 1940: Forord*

⁹ *Nytrøen, Odd, Ytre Rendal. Gard og ætt. Elverum 1970.*

¹⁰ *Brev av 12/1-1926 fra Jacob Breda Bull til ordfører Per Vorum i Ytre Rendal, Rendalen bibliotek.*

¹¹ *Bull 1940: 41*

¹² *Pantebok for Østerdalen 1778-1790, dokumentnr 1157, side 413b*

¹³ *Bull, Jacob Breda, Rendalen. Dens historie og bebyggelse. I. Kristiania 1916: 197.*

¹⁴ *Disse er samlet på kort som finnes på statsarkivet på Hamar.*

¹⁵ *Brev av ukjent dato fra Jacob Breda Bull til Per Vorum i Ytre Rendal, Rendalen bibliotek.*

¹⁶ *Etter opplysninger fra Statsarkivar i Hamar, Per-Øyvind Sandberg.*

¹⁷ *Bull, Jacob Breda, Rendalen. Dens historie og bebyggelse. II. Kristiania 1919: 114f*

¹⁸ *Materialet ble innsamlet i forbindelse med hovedoppgaven, Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettssaker i Rendalen 1763-97, Oslo 1992.*

¹⁹ *Bull 1919: 78f*

²⁰ *Sorenskriveren i Østerdalen, Ekstrarettssprotokoll 1780-1792, side 1-3, datert 29. februar 1780.*

²¹ *Telste, Kari, Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700-1900: 374ff.*

²² *Skrede, Magne, "Østerdalen i Jacob B. Bulls folkelivsdiktning", Østlendingen 22/2-1930.*

²³ *Bull Oslo 1940: 124.*

²⁴ *Bull, Jacob Breda, Ættens øde. Oslo 1977 (6. utg.): 62ff.*

²⁵ *Etter opplysninger fra Statsarkivar i Hamar, Per-Øyvind Sandberg.*

²⁶ *Grambo, Per, "Jacob Bull og Rendalen", Den Norske Turistforenings Årbok 1949, Oslo 1949: 86.*

²⁷ *Bull, Jacob Breda, Den store kjærlighet, Kristiania 1923: 9.*

²⁸ *Oldertrøen, Per A. Bull biografi. Upublisert manus: 21.*

²⁹ *Bull 1919: 59ff*

³⁰ *Bull 1919: 79*

³¹ *Sandmo, Erling, Morderens forventninger. Kriminalitetshistoriske essay. Oslo 1998.*